

Den demokratiske republikken Kongo: Krigsherjet og utmattet

Birgitte Kjos Fonn og Andreas Vogt

Etter mange tiår med brutalt kolonistyre, tretti år med diktatur og et halvt tiår med det som er blitt kalt Afrikas første verdenskrig, skal Kongo etter planen ta de første skrittene mot demokrati i 2005. Men fortsatt hersker vold, kaos og dystre framtidsutsikter i det som kunne vært et av verdens rikeste land.

- Hva er bakgrunnen for konflikten i Kongo?
- Hvem er parter og hvilke interesser har de?
- Hvilken type krig pågår i Kongo?
- Hvilken rolle spiller det internasjonale samfunnet i konflikten?

Etter fem år med opprivende krig fikk Kongo i juni 2003 en nasjonal samlingsregjering som skulle lede landet mot demokratiske valg i 2005. Overgangsregjeringen var resultat av flere år med fredsforhandlinger og intern dialog, der tilbakeslagene hadde vært mange. Til slutt førte fredsforhandlingene også til at de nabolandene som hadde deltatt i krigen, lovet å trakk seg ut. Under andre omstendigheter kunne dette betydd begynnelsen på en ny æra i Kongo. I praksis er det atskillig usikkerhet om hva som vil skje videre.

I 1997 ble landets mangeårige diktator, Mobutu Sese Seko, styrtet. Han hadde da styrt Kongo med jernhånd siden han kom til makten ved et militærkupp i 1965. Bak hans fall sto en

koalisjon av kongolesiske opprørere og styrker fra mange afrikanske land, ledet av Laurent-Desiré Kabila. Rwanda og Uganda, som hadde sterke sikkerhetsinteresser i Kongo, var Kabilas viktigste støttespillere. Rwandas hovedmotiv for å bli kvitt Mobutu var at mange av dem som var involvert i det rwandiske folkemordet i 1994, fortsatt angrep Rwanda fra baser i Kongo.

Men ikke lenge etter at Rwanda hadde hjulpet Kabila til makten, gjorde han seg til uvenn med støttespillerne i nabolandet. I Kongo mente mange at rwanderne hadde fått for stor innflytelse i landet. I juli 1998 ba Kabila de rwandiske styrkene om å forlate landet, samtidig som han la opp til en rasistisk hets mot kongolesiske tutsier (samme folkegruppe som nå styrte i det etnisk delte Rwanda).

Dette resulterte i en lang, uoversiktlig og blodig krig. På det meste var ni naboland involvert i konflikten, et dusin geriljaorganisasjoner og et utall mindre grupperinger. Ikke siden andre verdenskrig har en krig krevd så mange ofre. Opp mot **4,7 millioner mennesker** kan ha mistet livet som følge av krigen, landets infrastruktur ligger i ruiner og statsmakten er gått mer eller mindre i oppløsning.

Men ødeleggelsene i Kongo begynte lenge før det. Landet er blitt mishandlet, vanstyrt og

Hva har kolonivelde, diktatur og krig kostet Kongo?

Kvinne med barn og trekkull i Kongo. Det er kvinner og barn som bærer den tyngste børen i krigens Kongo.
Foto: Scanpix/ REUTERS/Antony Njuguna

Den demokratiske republikken Kongo: Krigsherjet og utmattet

utarmet gjennom mer enn et århundre. Kongo er like stort i utstrekning som hele Vest-Europa og ufattelig rikt på naturressurser. Landet har store forekomster av blant annet diamanter, gull, kobolt, koltan, kobber og sink. Med en annen historie kunne det i dag vært et av verdens rikeste land. I stedet er ressursrikdommen blitt Kongos forbannelse. Landets moderne historie er en ende-

løs fortelling om utplyndring og vanstyre, fra det belgiske kolonistyre på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet via Mobutu-regimet til dagens krig, der en rekke naboland og selskaper har forsynt seg grådig av Kongos rikdommer.

Hvilke ressurser er Kongo rikt på?

Zairisk syke

Da Mobutu grep makten i 1965, markerte det starten på 32 år med et **enevoldsstyre** den moderne verden nesten ikke har sett maken til. Mobutus familie og støttespillere veltet seg i luksus betalt med inntekter blant annet fra mineralforekomstene. Store deler av det zairske folkets rikdom var knapt innom statskassen før pengene havnet i lommene på Mobutu. Leforholdene for folk flest ble bare verre og verre i hans regjeringstid: I 1972 gikk 28% av statsbudsjettet til Mobutu selv, i 1992 95%! Samtidig brukte diktatoren seddelpressen til å øke sin rikdom ytterligere. På 1990-tallet var inflasjonen oppe i 24 000%.

Mobutu bidro til å skape en slags felles nasjonal identitet i landet som i hans regjeringstid ble kalt Zaire. Ellers ble folket frarøvet de ressursene som kunne gått til utvikling av fellesgoder. Under Mobutus vanstyre brøt dessuten det lille belgierne hadde bygd opp av infrastruktur, mer og mer sammen. Tilstanden i Zaire var så spesiell at den fikk navnet den zairske syke.

Den tragiske situasjonen ble bare forsterket av at Mobutu gjennom siste halvdel av etterkrigstiden fungerte som en slags **vestlig kjæledegge** for å demme opp for en mulig «kommunisttrussel». Mobutu ble holdt kunstig oppe av USA lenge etter at hans tid kanskje burde vært over.

Helt fra 1980-årene fantes det en spirende demokratibevægelse i Kongo. Mobutu forsøkte lenge å kneble de demokratiske kreftene, men

utviklingen arbeidet mot ham. Da Berlinmuren falt i 1989, mistet Mobutu sin betydning for Vesten. I 1990 ble han etter både nasjonalt og internasjonalt press tvunget til å innføre flerpartisystem. I 1992 valgte demokratibevægelsen sin egen regjering, som Mobutu i perioder samarbeidet med, i perioder ikke. Framgangen for de demokratiske kreftene var langsom, men det gikk på sett og vis framover. Ironisk nok kom Mobutu fall til å bety et kraftig tilbakeslag for arbeidet for demokrati (mer om Kongos historie i Ekko nr. 1 2003).

Forandret Afrikas historie

Den første tiden ble Kabila sett på som Kongos redningsmann, og både kongoleserne og det internasjonale samfunnet hadde stor tillit til ham. Men da hverdagen kom, framsto Kabila som en diktatorisk gammelmarxist med liten forståelse for demokratibevægelsens krav. Snart tiltok han seg både lovgivende og utøvende makt sammen med kontroll over de væpnede styrkene. Han hadde lovet å holde valg, men endte med å håndplukke sine medarbeidere. Både partier og demonstrasjoner ble forbudt og demokratibevægelsen ble trakassert.

Hvetebrødsdagene mellom Rwanda og Kabila varte heller ikke lenge, og i juli 1998 toppet altså konflikten seg da Kabila forsøkte å kaste de rwandiske styrkene ut av landet.

Rwanda og etter hvert også nabolandene Uganda og Angola hadde støttet Kabila på hans vei til makten. Rwanda hadde fortsatt Uganda med på laget da landet den 2. august samme år rykket inn i Kongo for å fjerne Kabila. Det var en mektig allianse som nå hadde vendt seg mot Kabila, og det kunne fort ha blitt den nye presidentens endelikt. Men overraskende skiftet Angola side og forlot sine tidligere allierte, Rwanda og Uganda.

Angolas helomvending skyldtes neppe noen stor sympati med Kabila, men sannsynligvis en stigende skepsis overfor Rwanda og Ugandas motiver. Den nye vendingen ga støtet til en stor og uoversiktlig krig som forandret Afrikas historie. Angola og Zimbabwe kastet seg inn i kampen på Kabilas side og reddet Kinshasa. Etter hvert kom også Namibia, Tsjad og Sudan Kabila til unnsetning, mens Burundi sluttet seg til Rwanda og Uganda.

Både Rwanda, Uganda og Angola hadde i hovedsak sikkerhetsgrunner for å delta i krigen – de kriget for å hindre opprør mot sine egne land fra baser i Kongo. Mange av de involverte nabolandene hadde dessuten betydelige **økonomiske interesser i Kongos ressurser**. I løpet av kort tid var konflikten blitt et sammensurium av forskjellige land, grupperinger og forretningsselskaper der mange kjempet for å få sin del av kaka. Grådighet og urent spill fra en rekke aktørers side bidro til at krigen ble lang-

Hvilke naboland er innblandet i krigen i Kongo?

Hvorfor er krigen i Kongo blitt betegnet som Afrikas første verdenskrig?

Hvilket konfliktforløp har konflikten i Kongo hatt så langt?

Den demokratiske republikken Kongo: Krigsherjet og utmattet

Hvilke har vært de viktigste dødsårsakene under krigen?

Vis hvordan konflikten i Kongo er et eksempel på hvordan borgerkrig i ett land kan smitte over på andre land.

Krigen i Kongo er blitt omtalt både som borgerkrig og som verdenskrig. Diskuter hva som passer best.

varig, kaotisk og vond. Etter hvert sprakk også alliansen mellom Rwanda og Uganda.

Alles kamp mot alle

I begynnelsen forsøkte Rwanda og Uganda å forkle krigføringen mot Kabila som et internt kongolesisk opprør. Akkurat som under kuppet mot Mobutu to år før ble motstanden mot Kabila organisert i en egen politisk organisasjon – RCD (Rassemblement congolais pour la démocratie). Men snart var samholdet i RCD over. En ny, Uganda-støttet opprørsbevegelse, MLC (Mouvement pour la libération du Congo), så snart dagens lys, samtidig som RCD ble splittet i en fraksjon som hadde Rwanda i ryggen og en som var støttet av Uganda. Flere geriljagrupper kom til, og situasjonen utviklet seg snart til en alles kamp mot alle.

Med årene delte opprørsgrupperinger og Kabila-tro styrker landet mellom seg. Sivildelingen ble utsatt for enorme lidelser. Krigen ble en humanitær katastrofe, med over tre millioner flytninger bare internt. De fleste av krigens ofre døde som følge av sykdom, epidemier og sult. Rundt 10% av de døde ble drept som følge av voldshandlinger. Krigen er den mest dødbringende som noensinne er dokumentert på det afrikanske kontinentet.

Samtidig var krigsårene preget av stadige meklinger, fredsforhandlinger, våpenhviler som sprakk og brustne fredshåp. Parallelt med nabolandenes ønsker om å utnytte situasjonen i Kongo til egen fordel, var det også delvis enighet om at det var nødvendig med stabile forhold i dette landet av så stor strategisk og ressursmessig betydning. Likevel skjøt ikke fredsprosessen fart før Kabila selv ble drept i et attentat i januar 2001 og ble etterfulgt av sønnen, Joseph Kabila. Kabila junior overrasket omverdenen med å vise mer smidighet og interesse for en fredelig utgang på krigen enn faren. Resultatet ble etter hvert en såkalt **interkongolesisk dialog** – og etter mange års forhandlinger trakk altså nabolandene seg offisielt ut i 2003 og overlot makten til en bredt sammensatt overgangsregjering. Med utsikter til de første demokratiske valg i landet på 45 år skulle man tro det var lys i enden av tunnelen. Men usikkerhetsmomentene er fortsatt altfor mange.

Behov for hjelp utenfra

Allerede ved Mobutus fall nådde ikke statsmakten langt utenfor Kinshasa. I dag sier vi at den kongolesiske staten har kollapset (se HHD nr. 9, 2003–2004). Ingen har noe virkelig voldsmonopol i Kongo i dag, og i deler av landet råder det kaos. Noen naboland trekker fortsatt i trådene i deler av landet, og samarbeidet i

samlingsregjeringen er vanskelig. Det er i det hele tatt et langt lerret å få statsdannelsen Kongo på fote igjen. Skal det gå, er landet avhengig av betydelig hjelp utenfra.

Det internasjonale samfunnet har, primært gjennom FN, de siste fem–seks årene gjort forsøk på å bedre situasjonen i Kongo. Men det er generelt liten kapasitet, kompetanse og/eller interesse for regionen hos de landene som kunne bidratt til fredsprosessen.

Allerede da kampene brøt ut i løpet av 1998, uttrykte Sikkerhetsrådet i FN stor bekymring for situasjonen. Rådet så i den en kraftig trussel mot regional fred og sikkerhet. Delvis som et resultat av denne typen økende internasjonalt press undertegnet flere kongolesiske grupperinger, sammen med Angola, Rwanda, Namibia, Uganda og Zimbabwe, den første våpenhvileavtale i juli 1999, den såkalte **Lusaka-avtalen**. Avtalen inneholdt blant annet detaljer om normalisering av situasjonen i grenseområdene, kontroll av våpenhandel over grensene, dialog mellom partene, og avvæpning og såkalt repatriering – å sende utenlandske soldater hjem. Den førte også til opprettelsen av en felles militærkommisjon som skulle bestå av medlemmer fra de viktigste partene i konflikten og bli ledet av Den afrikanske union (AU). Avtalen innebar også et forslag om å opprette en fredsstyrke som FN og AU skulle samarbeide om.

FN har i flere omganger siden 1999 utplassert soldater i Kongo. Tallet på FN-soldater har økt fra rundt 500 militære observatører til drøye 10.000 soldater i dag. Det har over tid vist seg at FNs angitte personellkvoter ikke bare har vært for små, men også at det har tatt veldig lang tid å fylle dem opp. Bare i Kosovo var det til sammenlikning 50–60.000 soldater fordelt på et område omtrent på størrelse med et middels norsk fylke. FN har gradvis forsterket mandatet overfor Kongo med tanke på bruk av makt, men har ofte lidd under medlemsstatenes mangel på vilje og engasjement, og ressursbidragene har gjort det vanskelig å utføre mandatet på en tilfredsstillende måte.

Overgangsregjering

I 2002 kom partene i Kongo til enighet om at Kabila skulle fortsette som president inntil videre sammen med fire visepresidenter fra andre hovedgrupper. Som del samlingsregjeringens mandater skulle arbeide mot frie valg i 2005.

Men det er fortsatt en rekke problemer og ubesvarte spørsmål som hindrer fredsprosessen. Hva er for eksempel alternativet for de tidligere stridende kongolesiske soldatene? Hvem skal kontrollere de enorme naturressursene? Hvordan skal makten deles innad i Kongo? I en fersk rapport slår FNs generalse-

Den demokratiske republikken Kongo: Krigsherjet og utmattet

Drøft påstanden: «Partene i konflikten er så utmattet av krig at fra nå av kan alt bare bli bedre.»

Hvilket grunnlag finnes det for samarbeid og konfliktløsning mellom partene i dag?

Drøft hva det internasjonale samfunnet kan gjøre for en varig løsning av konflikten i Kongo.

Birgitte Kjos Fonn er redaktør for Internasjonal Politikk og informasjonssjef på NUPI.
Andreas Vogt leder NUPI-programmet Training for Peace.

kreter fast at innføringen av en overgangsregjering har hatt klart positive virkninger. FN peker på at det blant annet er flere tegn på noe som kan se ut som nasjonal gjenforening og forsoning. Både en menneskerettskommisjon og en

sannhetskommisjon er under oppbygging. Men samtidig er det et faktum at statsmakten ennå ikke er etablert over hele landet. Militisgrupper herjer og regjerer en rekke steder, og baserer fortsatt stort sett sin økonomi på ulovlig utnyttelse av landets ressurser. Det foregår blant annet en omfattende ulovlig handel med diamanter og andre mineraler som finansierer en **konstant strøm av våpen** inn i landet. Et uavhengig FN panel har identifisert en rekke selskaper og grupper som man mener fortsatt profitterer ulovlig på Kongos ressursrikdom og bidrar til å holde krigens varm.

Et viktig element i fredsarbeidet er FNs kampanje for avvæpning, demobilisering og repatriering av ikke-kongolesiske styrker, såkalte «DDRRR»-prosesser (disarmament, demobilization, repatriation, resettlement and reintegration). At disse prosessene lykkes er en forutsetning for stabilitet i landet. Men det er en tidkrevende og kostbar prosess som i seg selv forutsetter at sikkerheten i landet er tilfredstillende. Så langt er rundt 4.000 utenlandske soldater ført tilbake til hjemlandene, men det er veldig langt igjen. Verken kongolesiske grupper, andre regionale styrker eller det internasjonale samfunnet har klart å sørge for den nødvendige sikkerheten. Liten sikkerhet gir også liten vilje til å investere både kapital og personell i området – nødvendige ressurser for at Kongo skal komme på bena igjen.

Den nordøstlige Ituru-provinsen gir et godt bilde på hvor vanskelig situasjonen i Kongo er. Her står de to etniske gruppene hemaer og lenduer steilt mot hverandre. Disse og et titalls andre folkegrupper i provinsen er både sentrale spillere i, og ofre for, en etnisk konflikt som dreier seg om alt fra landområder og mineraler til lokal makt. Det finnes rundt et dusin væpnede militser bare i Ituri.

Kaos i øst

De ulike militsgruppene har benyttet ugandiske soldaters nærvær til å fyre opp under konflikten helt siden starten i 1999. Samtidig har uganderne brukt sin innflytelse til å alliere seg først med den ene, så den andre parten, og forsyne begge vekselvis med våpen. Også

Rwanda og regjeringen i Kinshasa har sine interesser i området. De siste fire årene skal **50.000 mennesker** være drept bare i Ituri, og rundt 500.000 er på flukt fra sine hjem.

Sommeren 2003 eksploderte volden i provinshovedstaden Bunia, og dette førte til at FN-styrkene ble supplert av en midlertidig EU-styrke ledet av Frankrike. Denne styrken ble stående til FN økte sitt styrkeantall på nytt i september 2003 og klarte å stabilisere Bunia, men den hadde liten effekt utenfor byen.

Hvem styrer?

Etter at nabolandene offisielt trakk seg ut av Kongo, er faktisk soldater blitt et større knapphetsgode enn våpen. Barn helt ned i niårsalderen har vært brukt i krigen hele tiden, men dagens situasjon er medvirkende til at antallet barnesoldater igjen øker. Titusener av barn tvinges til å delta i desperate kamphandlinger, ofte i narkotika rus. En fersk rapport fra Amnesty International viser at barn fortsatt blir rekruttert i stor stil. En del barn er blitt demobilisert og har fått flytte hjem. Men det er illustrerende for mangelen på styring i landet at barn til og med opplever å bli hentet tilbake til geriljagruppene med makt uten at noen kan stanse dem.

FNs generalsekretærs spesialutsending til Kongo og lederen for FNs MONUC-styrke, William Swing, er fortsatt betinget optimist med hensyn til et valg i 2005 i tråd med fredsavtalen. Men han påpeker at det nødvendige lovverket som skal til for å innføre demokratiske ordninger, langt fra er på plass. Mye avhenger av det han kaller regjeringens politiske program og partenes vilje – i praksis at de forskjellige aktørene rett og slett legger godviljen til og blir enige om at en demokratisk utvikling er det de vil ha. Mange har også pekt på at det sivile samfunn må trekkes med i mye større grad enn i dag.

Alt i alt er Kongo et land der det fortsatt er høyst ulike meninger ikke bare om hvem som burde styre, men om hvem som faktisk styrer landet.

Hvordan vil det gå med Kongo? Det er vanskelig å si. En komplisert situasjon i dag, en tung historie og liten intern vilje til å få en slutt på konflikten er noen av problemene. Stor utenlandsk interesse for Kongos ressurser, men mindre interesse for Kongos velbefinnende, er et annet. Dessuten taper ofte Afrika kampen om verdens oppmerksomhet. Nå brukes de «fredsbevarende ressursene» som finnes, andre steder i verden – spesielt i Irak og Afghanistan. Og blant innbyggerne i Kongo råder fortsatt håpløsheten hver eneste dag.

Alle arbeidsoppgaver og nettadresser: **se under.**